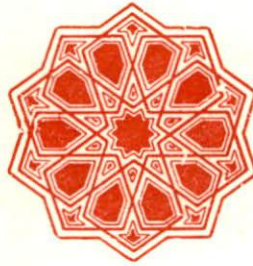

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

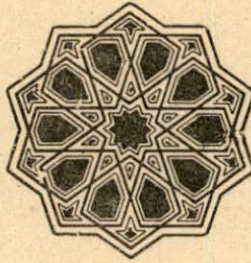
Makalelerin sorumluluđu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

SOSYOLOJİ ÜZERİNE

Doç. Dr. M. Rami AYAS

Sosyoloji'nin konusu, hangi çeşit ya da biçimde olursa olsun, topluluk, yani insanların birlikte varolmaları, başka deyişle, birlikte yaşamaları gerçekliğidir. İnsan, birlikte varolan ve birlikte varolduğunun da bilincinde olan, birlikteliğin değişen ihtiyaçlarını karşılarken yeni bir dünya yaratan varlık olarak görünmektedir. Topluluk da, insanların birlikteliği olarak bir varlık biçimidir. Böylece, aynı zamanda, sosyolojinin bir gerçeklik bilimi, insanlarla bağlılıkta olmakta olanların bilimi olduğu; bu olanların da hergünkü yaşama dünyasında kendini gösteren insanlar arası gerçeklikler olduğu belirtilmiş bulunmaktadır. Olmakta olanlar, başka deyişle, gerek dışımızda gerekse kendi özümüzde türlü biçimlerde yaşadığımız görünüşler (phenomena), süreli bir "şimdi" de olup biyitor. Böylece, "olmuş", "olmakta olan" ve "olacak" şimdileriyle bağlı insanlar arası görünüşler oluşuyor. Bu da bize, "tarih" denen gerçekliği vermektedir. Demekki, insanlar arası yaşayış, tarihle bağlılıkta görünmekte olup, ayrıca, kendine özgü her topluca varoluşla bağlı şimdilerin "toplumsal zaman"ını vermektedir¹.

Her topluluk varlığı, sürekli şimdilerde bir oluş sürecinin olgunlaşmış olduğu bir üründür². Kişiler arası bağlantılar, kişilerin, aynı varlık alanlarıyla ilgili karşılıklı uygunluk içinde biraradalık, birliktelik durumlarını örmektedir. Dolayısıyla, bu yaşanan birliktelik biçimleri değişik topluluk yapılarını vermektedir³. Sosyolojinin başlıca ilgisi, bu birlikte yaşayış ve yaşayışları sağlayan alışveriş ve bağlantılar örgüsü yapılışına ve onunla bağlılıkta, insanların, varolanlar olarak Tabi-

1 Her topluluğun tarihi zamanı, o topluluğun toplumsal zamanıdır. Dünya çapında (evrensel) bir zamanlama ya da tarihlendirmeğe gidilmesi bile, bu değişik toplumsal zamanların bir sıraya getirilmesi, bir anlama ve anlaşma kolaylığı olarak ortak bir zamanlama demek olur.

2 Tahir Çağatay, *Günün Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 136, Ankara 1968, s. 24.

3 Tahir Çağatay, a.g.e., 26.

at'a eklediği yaradışlarına yönelmiştir⁴. Dolayısıyla, açık ve derlitoplu bir tanım olmak üzere, sosyoloji; kişiler, kişilerle topluluklar ve çeşitli topluluklar arasındaki karşılıklı alışverişleri ve eylemleri ve böylece, ortaya çıkan toplum kuruluşlarını, onlardaki değişimleri, onlarla ilgili bilgi ve tasavvurları inceleyip aydınlatmağa çabışan bir bilimdir⁵.

Biribirinin yerini almayan, ancak, birbirine kapalı da olmayan varlık alanlarından insana özgü varlık alanları bütününe gerçek yerini veren sosyoloji anlayışı, kişileri arası bağlanmış ve çözülüş tecrübeleri ve başarılarını açıklamada tekci (monist) bir "Nedenlik" görüşüne bağlı kalmağı, gerçekliği bütünüyle yansıtmaktan uzaklığı dolayısıyla, benimseyemez. Hatta, insanın varlık bütünüyle bağlı tecrübe alanlarının da bağlanmış ve çözülüşlerdeki ağırlığını araştırmaya, önemini anlayıp kavramağa, ve ancak bu açıdan görünüşleri tasvir etmeğe, açıklamağa ve anlatmağa çalışır. Demekki, sosyoloji, günümüze kadar gelen tabiat bilimlerinden herhangi birine, ya da, araştırmalarını insana yönelten insan bilimlerinden herhangi bir yakın bilim dalına, birlikte varolan insanların yaradışlarıyla varlık kazanan kültür gerçeklerinden herhangi birine dayanmaktan uzak, varlığı kendinde başlı başına bir alanı olan bir bilim dahıdır. Gene de, o bilim dallarının araştırdığı varlık alanlarından etkiler almağa ve onları etkilemeğe tamamiyle kapalı değildir. Burada, insanların birlikte varoluşu, ne derecede, insanın varlık bütünüünün içerdiği alanları görünüşler olarak gerçekleştirebiliyorsa, öteki varlık tabakalarından etkilenmesi o derecede azalmakta; tersine, öbürlerini etkileme durumu güçlenmektedir' şeklinde bir görüş öne sürebilir.

Kişiler arası bağlanmış ya da çözülüş görünüşlerinin arka kesimine giderekten, onların doğru anlamını bulmağa çalışmada, öteki insan bilimlerinden, tabiat bilimlerinin araştırma tekniklerinden, olaylardan hareket eden ve kendine özgü yaklaşımla insanı konu edinen felsefi uğraşmalardan ve fenomenolojik bakıştan yerine göre yararlanabiliriz. Bu türlü bir araştırma anlayışı, bütün varolanların dünyası ile özdeş bir dünya-tabiatıta kişilerin ve kişiler birlikteliğinin içiçe, ve sürekli olarak değişebilen kıvamda birbirinde bulunmasından ileri gelmektedir⁶. Çünkü tabiat dünyasında varolan, varlıkların bilincine varma tecrübesini orada yaşayan insanlar, "koparılamaz varlık

4 Tahir Çağatay, a.g.e., 26.

5 Tahir Çağatay, a.g.e., 26.

6 Nermi Uygur, *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Problemi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 791, İstanbul 1958, s. 135.

bağlılığı"nı da "İç-içe yaşamaktadır"⁷. Bu iç-içe yaşama şimdilerinde yaşanan birlikteliğin var ettiği yaşama dünyası sürekliliği, tarihi ve çeşitli insanî yaradışları vermekte; böylece, evrende toplum, tarih ve kültür'ün iç-içe varoluşu koparılamaz varlık bağlılığıyla kendisini göstermektedir.

Sosyoloji, her topluluğun gerçeklik olarak kuruluşunu ve onu sağ-hıyan karşılıklı alışveriş, eylem ve bağlanışları ve niteliklerini gösterdiği gibi; birlikteliğin çözümlüğünü ve çözümlerinin nelerden ileri geldiğini, nasıl olduğunu da araştırmaktadır. İnsanlar arası karşılıklı eylemlerle yakınlaşma ve birleşmelerin ya da uzaklaşma ve ayrılmaların, görünüşlerin dışyüzüne göre açıklama ve anlaşılmaları, gerçekliği olduğu gibi yakalama çabalarını yanlış anlama ve yorumlara götürebilir. Bu bakımdan, toplumsal zamanın derinliklerinde olup bitmiş görünüşlerle, günümüzde olup bitenleri anlamak çabaları arasında pek de büyük bir fark bulunacağını söylemek güçtür.

Şüphe yok ki, bir sosyologun laboratuvarı, deney yeri hergünkü yaşama dünyası'dır. Bu, olayların hazırlanan şartlara göre tekrar ettirilip, denendiği bir dünya değildir. Olayların kendi olaganlıkları içinde gözlemlendiği, yaşandığı sırada kavranıp anlaşılmağa çalışıldığı bir dünyadır. Masa başındaki çalışmalar dahi böylesine bir yaşama dünyasında olmaktadır. Onda yeterince bir tecrübeye sahip olmayan, ve olmakta olanları görüp yakalayabilecek uyanık bir dikkate sahip bulunmayan bir kişinin, -kendi inanç ve değer hükümlerini parantez içinde tutmağa gitse de- çalışmaları, objektifliğini gölgeleyecek etkilerin altında bulunabiliyor.

İnsanlar arası alışverişlerin insanî görünüşler (olaylar) olarak bir defalık oluşları yanısıra, onların tekrarlanan varlık biçimleriyle bağlı olaylar olmaları, onları araştıran sosyolojiye sistematik bir bilim kimliğini kazandırmaktadır⁸. Gerek insanlar arası karşılıklı alışveriş ve eylemler, gerekse onlarda kendisini anlatan ve çoğu insanın varlık yapısında temelini bulan tecrübeler sürekli olarak şimdilerde, başka deyişle, günlük yaşayışın sürekliliğinde tekrarlanıp durmaktadır. İnsanlar arası yakınlaşma ve birlik olmalarla çeşitli topluluk kuruluşları ve yaradışlar, ya da uzaklaşıp ayrılmalarla topluluk yapılarının çözümleri, çökmeleri; birlikte tutan gerçekliklerin

7 Nermi Uygur, a.g.e., s. 133.

8 Hans Freyer-Tahir Çağatay, *İctimâî Nazariyeler Tarihi*, A.Ü. Dil ve Tarih Coğ. Fak. Yayınları, Ankara 1968, s. 176

anlamını yitirip değersizleşmeleri, ve önceki yaradışların unutulmağa bırakılmaları, hatta tahrip edilmeleri hep tekrarlanan gerçekliklerdir. Böyle toplum yaşamlarının çeşitli tarihî toplumsal zamanlarda izlenip gözlenmesi mümkündür. Hergünkü yaşama dünyasında bu olmakta olanlar tekerrür edip dururken, hep, bir yandan tabii ve toplumsal çevre durumları, öbür yandan yaradışların başarıların (kültür) o günkü biçimleriyle içiçe bulunmaktadır.

İnsanların birarada yaşamları, bilikte varolmaları sırasında ortaya çıkan, yani ancak, insanın "Toplum/topluluk" denen varlık biçimi ile bağlılıkta varolan, ve "Kültür" dediğimiz gerçeklikler, insanlarca şiddeti değişebilen benimsenme (kendilerinden sayılma) ve işe yarama konusu olmaktadır. Onların ister nesne, isterse duygu, düşünce ve inanışlar olsun- ne demek olduğu, o insanlar için ne ifade ettiği (ne önem taşıdığı), benimsenme derecesi ve işe yararlığı, daima olumluluk derecesi olumsuzza kadar değişebilen görünüşler olabilmektedir⁹. İnsanlar arası yakınlaşma ve birlik olarak yaşama biçimleri, başka deyişle, toplumsal yaşama biçimleri muhtevalarını insanın hangi varlık alanından alarak kurulmaktaysa ona göre farklılaşmaktadır. Aynı şey, topluluklar aracılığıyla tabiata eklenen kültür gerçeklikleriyle ilgili olarak da söylenebilir.

Şüphesiz insanlar arası davranışlar ve birliktelik biçimleri de, din, sanat, ahlâk, teknik, bilim v.b. gibi insan türünün, insan bütünlüğünün içerdiği varlık alanlarından birtakım açılmalar, görünmeler olarak gerçekleşen yaradışlar (kültür) da, taşıyıcılarını insanda, özellikle insanların birlikteliğinde bulmaktadır. Yani ne bunlarsız insan, ne de bunlar insansız varolabiliyor. İnsanın, daha doğrusu, insanların bulunduğu hiçbir yerde, onlar ne kadar ilkel ya da gelişmiş olurlarsa olsunlar, bunlar eksik değildir. Aralarında ancak bir seviye farkı bulunabilir¹⁰. İnsanın varlık yapısına giden yolun ucu, onun somut bütünlüğü ve temelini bu somut varlık bütünlüğünde bulan başarı ve görünüşler olduğu gibi, insanların birlikteliğini ve birliktelik biçimlerini ve yaradışları (kültür gerçeklerini) araştırıp incelerken, daima, ilişkilere ve yaradışlara somut bütünlüğüyle katılan insanın varlık yapısını gözönünde tutmak gerekmektedir¹¹.

9 Kâmiran Birand, *Dilthey ve Rickert'te Mânevi İlimlerin Temellendirilmesi*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara, 1954, s. 80 v.d.

10 Takıyettin Mengüşoğlu, *Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler*, 1-8, Felsefe Arkivi, Cilt: IV, sayı: 2, İ. Ü. Edebiyat Fak. Felsefe Bl. Der. No. 12, İstanbul 1959, s. 5

11 Takıyettin Mengüşoğlu, a.g.e. s. 6; Krş. Hilmi Ziya Ülken, *Sosyolojinin Problemleri*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1955, s. 66-69; Hans Freyer, *Sosyolojiye Giriş*, Cev. Nermin Abadan, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, Ankara, 1957, s. 18.